

**NEOLIBERALIZAM VS. PLANIRANJE KAO INSTITUT
DRUŠTVENO-EKONOMSKOG RAZVITKA**

***NEO-LIBERALISM VS. PLANNING AS A INSTITUTE OF
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT***

dr. sc. MILAN MESARIĆ,
Ekonomski institut Zagreb (emeritus)
jmesaric@net.hr

Apstrakt: U radu se razmatraju argumenti za i protiv potrebe planiranja kao ekonomskog instituta državnog regulisanja. Kritikuje se neoliberalizam i objašnjava nova uloga planiranja u uvjetima krize neoliberalnoga kapitalizma. Navode se mišljenja suvremenih kritičara neoliberalizma i ističu negativne posljedice njegove primjene. Polazi se od hipoteze da je planiranje konzistentna i razumna alternativa neoliberalnoj doktrini.

Ključne riječi: neoliberalizam, planiranje, institut, razvoj.

Abstract: This paper discusses the arguments for and against planning needs as the economic institute of the state regulation. It is criticizes neo-liberalism and explains the new role of planning in terms of the crisis of neo-liberal capitalism. It cites opinions of contemporary neo-liberalism critics and highlight the negative consequences of its application. We start from hypothesis that planning is consistent and reasonable alternative to neo-liberal doctrine.

Key words: neo-liberalism, planning, institution, development.

„Živimo u doba neoliberalizma, monetarizma, sveopće privatizacije i deregulacije. U doba sve veće gospodarske i političke moći transnacionalnih megakorporacija, u doba vrtoglavo razvika informatičke tehnologije i tzv. nove ekonomije, u doba globalizacije, u doba kad je veoma nepopularno govoriti o važnosti uloge države u gospodarskom razvitku. Ipak se čini da to ponovno dolazi, ili će uskoro doći na dnevni red, i to zbog mnogih negativnih nuspojava koje se javljaju kao posljedica navedenih suvremenih trendova, i to ponajprije u obliku ugrožavanja prirodne ravnoteže, sve veće polarizacije između bogatih i siromašnih pojedinaca, društvenih slojeva i zemalja, sve veće nepredvidivosti, neizvjesnosti i labilnosti gospodarskih procesa, sve raširenijeg spekulativnog ponašanja i poslovanja, porasta bezobzirnog utilitarizma i neograničenog konzumerizma, sve veće moralne, svjetonazorne i vrijednosne dezorijentacije“.

(Mesarić 2001, s. 985)

1. Uvod

Dok su se od 20-tih godina prošloga stoljeća vodile žive rasprave o prednostima i manama socijalizma i ekonomskoga planiranja kao ključnoga regulacijskoga mehanizma (državnog ekonomskog instituta), koji je morao zamijeniti (ili dopuniti) slobodno tržište, slom "realnoga socijalizma" stvorio je uvjerenje ne samo među mnogim ekonomistima, sociolozima, politkolozima i političarima, već i u znatome dijelu javnosti, da je ideja socijalizma, a time i ideja ekonomskoga i društvenoga planiranja zauvijek otišla u ropotarnicu povijesti. No, ubrzo je, već potkraj prvoga desetljeća 21. stoljeća, postalo jasno da je trijumf ideologije "slobodnoga tržišta", tržišnoga fundamentalizma i *neoliberalnoga* kapitalizma neutemeljen i da je "poraz" ideje socijalizma i planiranja prije svega bio posljedica smišljene i koordinirane ideološke, medijske i političke kampanje nositelja i predstavnika vladajuće financijske i korporacijske oligarhije. Stoga su opet oživjele rasprave o mogućim oblicima usmjerivanja i kontrole društvenih, ekonomskih i ekoloških procesa. Postajala je sve jasnija spoznaja da se na početku 90-tih godina prošloga stoljeća radilo o kolapsu jedne neuspjele varijante socijalizma i planiranja uz smišljeno djelovanje vanjskih sila i interesa, koje su sile aktivno radile na njegovome kompromitiranju i urušavanju.

U posljednjim je desetljećima jedna od posljedica vladavine *neoliberalne ekonomske doktrine* i "tržišnoga fundamentalizma" zapostavljanje planiranja na makro i mikro razini. To je u skladu s tezom L. von Misesa, F.A. Hayeka i M. Friedmana o štetnosti svakog vanjskog miješanja u spontano i neometano djelovanje tržišnoga mehanizma, koji po njihovom uvjerenju sadrži magičnu moć autoregulacije i optimizacije ekonomskih procesa. Na meti njihove bespoštedne kritike je bilo centralističko ("direktivno") planiranje sovjetskoga tipa i indikativno (fleksibilno) planiranje u mnogim zapadnim zemljama i gotovo svim zemljama u razvoju. U odbacivanju planiranja zanemarena je okolnost da planiranje u najširem smislu riječi valja shvatiti kao nastojanje pojedinca, poduzeća ili države da u granicama „objektivnih“ datosti utiče na svoju sudbinu predviđanjem vjerojatnoga toka budućih događaja u skladu sa svojim interesima. Zato je planiranje u najširem smislu potrebno shvatiti kao metodu svakoga procesa racionalnoga odlučivanja. Naime, svaki bi pojedinac i svaka organizacija prije nego što donesu neku važnu odluku na racionalan način morali najprije jasno definirati ciljeve koje žele pos-

tići u nekom budućem vremenu, potom razmotriti više mogućih alternativa ostvarenja tih ciljeva, procijeniti potrebna sredstva, metode i implikacije svakoga alternativnoga rješenja i na kraju usporedbom tih alternativa donijeti odluku o optimalnoj varijanti, koja uz najmanje ulaganje resursa daje najveći rezultat.

Ekonomsko, tj. razvojno planiranje nije ništa drugo nego gore opisani postupak proveden na sustavniji, formalniji i rigorozniji način. O korisnosti mikroekonomskoga planiranja ne bi smjelo biti spora. Ozbiljne rasprave počinju o opravdanosti makroekonomskoga planiranja. No, ako se zanemare ideološki razlozi, onda nema argumenata za osporavanje potrebe planiranja u onim sferama ekonomskoga i društvenoga života u kojima tržišni mehanizam očito ne može služiti kao glavni ili jedini pokretač i regulator djelovanja. Djelovanja kao npr. u slučaju prometne infrastrukture, razvitka energetike, vodnoga režima, očuvanja prirodnoga okoliša, regionalnoga i urbanističkoga razvitka, a da se i ne spominju društvene djelatnosti kao što su obrazovanje, javno zdravstvo, socijalne službe i velikim dijelom znanstveni i tehnološki razvitak. Sve te djelatnosti zahtijevaju određivanje kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih ciljeva, izradu poželjne dinamike njihovoga razvijanja, predviđanje potrebnih sredstava i metoda njihove realizacije i na kraju, što se često zanemaruje a što je od ključne važnosti, njihovo međusobno usklađivanje, jer su sve te djelatnosti u interaktivnom odnosu. Nevolja je u tome što se to usklađivanje, tj. međusobna povezanost svih tih parcijalnih programa ne može postići ako ne postoji zajednički, cjelovit i čvrst konceptualni i makroekonomski točnije razvojni okvir.

Postoji još jedan razlog zbog kojega je ekonomsko planiranje potrebno, ako se želi voditi racionalna ekonomska tj. razvojna politika. To je izrada državnoga proračuna. Da bi godišnji državni proračun, koji u suvremenim državama iznosi 30 - 40% (ponekad i više) društvenoga bruto proizvoda, bio uspješan instrument državne politike i realan odraz ekonomskih i društvenih mogućnosti i potreba, on bi se morao zasnivati na projekcijama glavnih makroekonomskih parametara. A budući da njegov znatan dio sadrži javne investicije i druge javne rashode s višegodišnjom realizacijom i dugoročnim posljedicama, njegova bi razvojna koherentnost i učinkovitost zahtijevale da bude sastavljen na osnovi jasno definiranih razvojnih ciljeva, projekcija i međusobno usklađenih programa za neko buduće, barem trogodišnje razdoblje.

2. Argumenti protiv ekonomskoga planiranja

Čikaška je škola nastojala dokazati da ekonomsko planiranje ne omogućuje kako mikroekonomsko, tako ni makroekonomsko racionalno odlučivanje, pa prema tome niti uspješno funkcioniranje gospodarstva. Osnove te škole položio je Ludwig von Mises, koji je u 20-tim godinama prošloga stoljeća kritički analizirao sovjetski ekonomski sustav nastojeći dokazati njegovu ekonomsku neracionalnost preko njegovoga ključnoga pokretačkoga, upravljačkoga i regulacijskoga mehanizma- državnoga, sveobuhvatnoga, centralističkoga plana. Njegova je kritika polazila od pretpostavke da u socijalističkoj ekonomiji ne postoje ni tržište ni novac. Napuštanje novca, zaključuje von Mises, čini nemogućom realnu ekonomsku kalkulaciju bez koje nije moguće donositi racionalne ekonomske odluke. Tu svoju osnovnu tezu von Mises (1954, p. 137) ovako objašnjava: *"Bez ekonomske kalkulacije nema racionalne ekonomije. Iz činjenice da ekonomska kalkulacija u nemonetarnoj ekonomiji nije moguća, proizlazi zaključak da u socijalističkom društvu ne može postojati racionalna ekonomija... Socijalizam znači ukidanje racionalnosti, pa prema tome i ukidanje racionalne ekonomije"*. Za razliku od tako shvaćene nemonetarne socijalističke ekonomije, objašnjava von Mises (1935, 101-2), postojanje slobodnoga tržišta i novca kao sredstva robne razmjene u kapitalizmu omogućuje realno utvrđivanje i uspoređivanje vrijednosti, odnosno cijena faktora proizvodnje (radne snage i kapitala), intermedijarnih dobara i finalnih proizvoda. Budući da u socijalističkoj, nemonetarnoj ekonomiji ne postoji novac kao univerzalni denominator vrijednosti, koji omogućava ekonomsku kalkulaciju, proizvodne i investicione odluke koje donose planski organi ne mogu biti racionalne, s time povezano on (1949, p. 696) piše: *"Paradoks planiranja je u tome što nije moguće planirati bez ekonomske kalkulacije. No ono što se naziva planskom ekonomijom nije uopće ekonomija. To je sustav u kojem se odluke donose pipajući u mraku. U tom se sustavu ne može izvršiti izbor najboljeg mogućeg načina ostvarenja usvojenih ciljeva"*.

Kategoričan je zaključak von Misesa da je kapitalizam jedini mogući oblik racionalne, funkcionalne i uspješne ekonomske i društvene organizacije. No, dvije okolnosti pobijaju validnost njegovoga glorificiranja kapitalističkoga sustava i bespogovornoga osporavanja racionalnosti socijalističke, planske ekonomije. *Prvo*, ni u sovjetskom ekonomskom modelu nije ukinut novac, niti je potpuno ukinuto tržište (osobito ne u području potrošnih dobara).

Osim toga, sovjetski model nije jedini zamislivi model socijalističke ekonomije. Problem sovjetskoga modela zasnovanoga na centralističkom, rigidnom i "komandnom" planiranju nije bilo ukidanje novca i cijena (koji suprotno von Misesovoj pretpostavci nisu bili ukinuti), već je to bio način formiranja cijena u situaciji kada na njihovo formiranje ne utječe tržište, nego ih određuju planski organi, najčešće na osnovi arbitrarnih kriterija. *Drugi* je argument nepostojanje perfektne konkurencije, tj. perfektnoga tržišta ni u jednoj poznatoj kapitalističkoj ekonomiji (što je ključna pretpostavka klasične ekonomske teorije i von Misesove doktrine). To znači da tržišne cijene ni u kapitalizmu nisu pouzdana osnova za racionalnu ekonomsku kalkulaciju na mikro, a pogotovo ne na makroekonomskoj razini. Pored toga, dok aktualne tržišne cijene mogu služiti kao relativno pouzdan podatak za kratkoročne ekonomske odluke, one mogu biti veoma pogrešan kriterij za donošenje dugoročnih (tj. investicijskih) odluka, pogotovo ako se uzmu u obzir njihove socijalne i ekološke posljedice.

Von Misesovu doktrinu zagovaranja spontanog i slobodnog djelovanja kapitalističkoga tržišta i protivljenja bilo kakvom državnom intervencionizmu, a pogotovo centralnom državnom planiranju, dalje je razradio i dopunio F.A. Hayek. On je poput von Misesa nastojao dokazati tezu da se jedino u uvjetima ničim ograničenoga tržišta i slobodnoga poduzetništva mogu donositi racionalne ekonomske odluke, zasnovane na poznavanju podataka o preferencijama potrošača, ponudi i potražnji jednako kao i o cijenama intermedijarnih i finalnih proizvoda, o ponudi i cijeni radne snage, o stanju i razvitku tehnologije itd. On je bio uvjeren da središnji planski organ ne može prikupiti, agregirati ni analizirati golemu količinu podataka koji bi odražavali cjelinu i kompleksnost ekonomskih procesa, niti donositi optimalne odluke o proizvodnji, investicijama i o optimalnoj alokaciji raspoloživih resursa. Središnji planski organ ne može preuzeti ulogu tržišta koje djeluje na osnovi disperziranoga znanja, motivacije, inicijative i energije milijuna neposrednih ekonomskih aktera. Zato je po Hayek-ovom (1948) mišljenju neki ekonomski sustav to racionalniji, fleksibilniji i učinkovitiji, što je decentraliziraniji, slobodniji i spontaniji. On se uporno svim raspoloživim teorijskim i empirijskim argumentima trudio dokazati da je tržišna, kompetitivna kapitalistička ekonomija u svakom pogledu superiornija od bilo kojeg oblika socijalističke, planske ekonomije i da je socijalizam

pored ekonomske promašenosti i uvod u socijalnu, političku i moralnu katastrofu (Nadeau 2003, p. 5).

Prihvaćajući ključni von Misesov argument protiv socijalističke, planske ekonomije zasnovan na pretpostavci da socijalizam ukida slobodno tržište i novac i da prema tome u takvome nemonetarnome i netržišnome sustavu nije moguće izvesti realne ekonomske kalkulacije ni donositi racionalne proizvodne i investicione odluke, Hayek (1945) ističe, odgovarajući na teze nekih zagovornika planske ekonomije, da simulacija tržišta i formiranja ekonomskih cijena matematičkim modelima ne može dati željen rezultat. Na dokazivanje nemogućnosti matematičke simulacije formiranja tržišnih, "ravnotežnih" cijena Hayeka je potaknula teza O. Langea, da se problem ekonomske kalkulacije u socijalizmu može riješiti simulacijom djelovanja tržišta. O. Lange i F. Taylor (1938, pp. 57-143), naime, dokazivali su da "ravnotežnu" cijenu može izračunati središnji planski organ, ako su poznata dva podatka: a) kolektivne i individualne preferencije i b) količine raspoloživih resursa (sirovina, kapitala, tehnologije i radne snage). Po njima bi se odgovarajućim matematičkim modelima mogla izračunati „ravnotežna“ cijena za svaki proizvod. On je bio uvjeren da bi tako utvrđene „ravnotežne“ cijene omogućile racionalnije ekonomske odluke i optimalnu alokaciju resursa od cijena formiranih na neperfektnome, kapitalističkome "slobodnome" tržištu. Hayek načelno ne osporava Langeovu tezu da bi simulacija tržišnoga formiranja cijena mogla biti uspješna kada bi to dopuštao kapacitet računalnih stojeva i kada bi središnjem planskom organu bili poznati podaci koje navodi Lange. No ključni je problem planske ekonomije upravo to što u nepostojanju tržišta ti podaci, a osobito podatak o individualnim preferencijama potrošača, ne mogu biti poznati središnjem planskom organu. Iako bi zahvaljujući velikom računskom kapacitetu superkompjutora (koji su se u međuvremenu razvili) bilo moguće obraditi milijune algebarskih jednadžbi, informacije o preferencijama milijuna potrošača suočenih s ponudom tisuća proizvoda u jednom izuzetno kompleksnom i dinamičkom sustavu kao što je nacionalna ekonomija nije moguće prikupiti na jednom mjestu. Taj posao prema Hayekovom mišljenju mogu obaviti jedino tržišni mehanizam i slobodni poduzetnici koji na osnovi svoga neposrednoga poznavanja relevantnih podataka koje im pruža tržište mogu donositi racionalne odluke i koji su motivirani da te odluke budu optimalno učinkovite, tj profitabilne.

Hayek (1997, p. 197) stalno u svojim mnogobrojnim knjigama i raspravama ponavlja svoju ključnu tezu: "Jedini mehanizam kojim se može iskoristiti znanje svih aktera ekonomskih procesa jest tržišni, cijenovni mehanizam". On (1967, p. 73) smatra da je "bitno da se vidi razlika među sustavom koji je stvoren dirigitiranim djelovanjem sa jednoga središnjega mjesta i sustava koji se oblikuje i koji funkcionira slobodnim, spontanom djelovanjem milijuna svojih sastavnih elemenata". Kompetitivna, tržišna kapitalistička ekonomija evolucijski je, povijesno i civilizacijski apsolutno superiorna socijalističkoj, planskoj ekonomiji. Društveno-ekonomski poredak koji je nastao kao rezultat, prirodnog, spontanoga, evolucionoga procesa neosporno je vitalniji i funkcionalniji od poretka stvorenog "racionalnom konstrukcijom" ljudskoga uma.

Von Misesova i Hayekova doktrina (koju je dalje razvio M. Friedman) teško može izdržati, kako teorijsku tako i empirijsku verifikaciju. Već je J. M. Keynes dokazao da u fazi depresije kapitalističku ekonomiju tržišni mehanizam ne može ponovo oživjeti; to može učiniti jedino država pokretanjem i financiranjem javnih radova i drugih investicija i aktivnom ekonomskom politikom. Keynes je, svjestan nedostataka tržišnoga mehanizma, ne samo dokazivao opravdanost državne intervencije radi izbjegavanja ili ublaživanja ekonomskih i socijalnih neravnoteža i poremećaja koje neizbježno izaziva "slobodno" djelovanje tržišnoga mehanizma, već je zagovarao i planiranje kao metodu svjesnoga usmjeravanja i koordiniranja društveno-ekonomskih procesa u skladu s dugoročnim društvenim interesima. Kao što navodi G.B. Christens (1993, pp. 50-3), u pismu koje je Keynes uputio Hayek-u povodom njegove knjige „*The Road to Serfdom*“, piše: „Moram reći da ono što mi želimo nije ukidanje planiranja ili manje planiranja; ono što mi doista želimo jest više planiranja“.

U posljednjih je nekoliko desetljeća više istaknutih ekonomista objavilo radove kojima se uvjerljivo demistificira von Misesova, Hayekova i Friedmanova iluzija o savršenom djelovanju tržišta i o štetnosti državnoga intervencionizma. Prvi matematički dokaz o ograničenim mogućnostima tržišnoga mehanizma u održavanju makroekonomske ravnoteže i u postizanju optimalne alokacije i korištenja resursa objavio je godine 1971. K. Arrow u studiji „*General Competitive Analysis*“. Potom su Stiglitz i Greenwald, profesori na sveučilištu Berkeley, 1986. objavili teoriju o „asimetričnosti tržišnih informacija“ („Externalities in Economics with Imperfect Information and Incomplete Markets“, *Quarterly Journal of Economics*, 5), za što su dobili Nobelovu

nagradu za ekonomiju. Prema toj teoriji slobodno tržište ne može uspješno obavljati svoju regulativnu ulogu, jer su informacije koje ono pruža nepotpune i nisu jednako dostupne svim sudionicima u tržišnom natjecanju (asimetričnost tržišnih informacija). Stiglitz i Greenwald smatraju da se zbog ograničenoga djelovanja tržišta na uspostavljanju gospodarske ravnoteže neizbježno javljaju periodične recesije i krize, a najtežu posljedicu nereguliranoga tržišta vide u masovnoj nezaposlenosti i u porastu ekonomskih i socijalnih nejednakosti.

Naredna je kritika "slobodnoga" tržišta stigla s neočekivanoga mjesta, iz središta doktrine tržišnoga fundamentalizma, sveučilišta u Chicagu, i to od M. Rabina, profesora na tome sveučilištu, koji je 2001. dobio nagradu *American Economic Association* za svoju teoriju nazvanu „*time inconsistent preference*“, prema kojoj čovjek više vrednuje sadašnje od budućega zadovoljstva, što ima dalekosežne ekonomske posljedice. Naime, ta teorija osporava jednu od glavnih propozicija klasične ekonomske škole o racionalnome izboru ekonomskih subjekata. A na Hayekovu tezu da se jedino preko tržišta mogu manifestirati potrebe i preferencije potrošača i tako utjecati na ekonomski opravdanu strukturu proizvodnje i da je nepoznavanje tih potreba u netržišnim, planskim pravedama, glavni razlog neracionalnosti i neuspjehu ekonomskog planiranja, Nobelovac J. K. Galbraith odgovorio je tvrdnjom da su preferencije potrošača toliko manipulirane agresivnim reklamama, da je veličana „suverenost potrošača“ običan mit. O „slobodnome“ tržištu i o društvenoj svemoći suvremenih korporacija (koje je stvorilo to tržište) Galbraith (1977, p. 284) ima slijedeće mišljenje: "Mit da je velika korporacija marioneta tržišta i nemoćni sluga potrošača zapravo je jedna od dosjetki, uz pomoć kojih se ovjekovječuje moć korporacija. Mi osjećamo da naše živote oblikuju drugi; moderne korporacije odlučujuće utječu u modernom kapitalističkom društvu". Taj je stav Galbraith napisao na početku prevlasti **neoliberalne doktrine** i punog zamaha globalizacije, što je višestruko povećalo ekonomsku i društvenu moć megakorporacija.

3. Argumenti za ekonomsko planiranje

Najodlučniji zagovornik planiranja u tržišnim ekonomijama bio je švedski ekonomist i sociolog G. Myrdal (Nobelovu nagradu za ekonomiju dobio je 1974. sa Hayek-om). Prema njegovom se mišljenju proces planiranja u zapadnim zemljama poslije Drugoga svjetskoga rata dogodio „neplanirano“ kao logična i neizbježna posljedica nastojanja

vlada tih zemalja da koordiniraju mjere za brži i stabilniji ekonomski rast, za stvaranje "države blagostanja" (*Welfare State*), a osobito za postizavanje pune zaposlenosti. Obrazloženje geneze i opravdanosti državnoga intervencionizma i planiranja u zapadnim ekonomijama u drugoj polovini 20. stoljeća Myrdal daje u svojim knjigama "The Trend Toward Economic Planning" (1951) i "Beyond Welfare State: Economic Planning and Its International Implications" (1967). On je toliko uvjeren u prijeku potrebu planiranja u suvremenim tržišnim ekonomijama da smatra "da je izraz planska ekonomija obična tautologija, jer sama riječ ekonomija sadrži u sebi racionalnu upotrebu raspoloživih sredstava radi postizavanja određene svrbe, tj. cilja" (Ibid., p. 3). Stoga smatra da se i ne postavlja pitanje o svrsishodnosti planiranja; ono o čemu se može raspravljati njegovi su povijesni uzroci, značenje i učinci, institucionalni oblici i metode izrade i realizacije planova. Državna intervencija u ekonomiji i planiranje, koje osporavaju pristaše „slobodnoga tržišta“, neupitna su socijalna i politička realnost (napisano 1960), koje ekonomska znanost mora uvažiti i procuđavati da bi ih razumjela, objasnila i unaprijedila. Zato, prema Myrdal-u sva ta žučna rasprava o „planskoj“ nasuprot „slobodnoj“ ekonomiji ima ideološku, a ne činjeničnu i znanstvenu pozadinu. Zapravo, kako piše Myrdal (Ibid., p. 19), "gotovo su sve zapadne ekonomije u većoj ili manjoj mjeri regulirane, organizirane i koordinirane, t.j. planirane, i to u razmjerima o kojima ne bi nitko ni sanjao prije jednoga ili čak prije pola stoljeća".

Slijedeći Keynesovu ekonomsku doktrinu, prema kojoj tržišni mehanizam u silaznoj fazi ekonomskih aktivnosti ne može zaustaviti pad zaposlenosti, Myrdal tvrdi: "Uzrok je ekonomskih depresija i porasta nezaposlenosti u neravnoteži među agregatnom potražnjom i ponudom. Taj problem može riješiti jedino država pokretanjem investicija i proizvodnje, i to tako da poveća svoje proizvodne budžetske rashode, što će rezultirati otvaranjem novih radnih mjesta i smanjenjem nezaposlenosti" (Ibid. p. 68). Da bi te mjere bile međusobno usklađene one moraju biti pripremljene u širem makroekonomskom okviru i za višegodišnje vremensko razdoblje, tj. one moraju biti formulirane u obliku ekonomskoga plana. Suprotno Hayek-ovoj tvrdnji da je državno planiranje svakako centralističko i rigidno i da mora u sebi sadržati nacionalizaciju banaka i industrije, Myrdalov model planiranja ostavlja dovoljno prostora za djelovanje tržišta i za stvaralaštvo privatnoga poduzetništva. No, banke i poduzeća više nisu „privatni“ u punom smislu te riječi, jer je njihova djelatnost regulirana državnim

propisima i mjerama ekonomske politike, a to zato da bi se zaštitili interesi radnika, potrošača, ulagača i opći društveni interesi i to u takvoj mjeri „da se ne bi mnogo postiglo kada bi ih preuzela država“ (Ibid., p. 74). To svoje stajalište Myrdal obrazlaže ovako: "U stvarnosti su, sva privatna poduzeća u naprednoj 'državi blagostanja' već pod javnom kontrolom bez nacionalizacije i formalnoga državnog vlasništva, tako da se i u kontekstu kapitalističke, tržišne ekonomije industrijska poduzeća mogu velikim dijelom smatrati 'socijaliziranim' u smislu društvene kontrole i prilagođavanja njihovoga poslovanja načelima društvene pravde i solidarnosti. To pokazuje da se visoki stupanj usklađivanja općih i privatnih interesa i u kapitalističkom sustavu može postići kolektivnim pregovaranjem i državnom regulacijom i kontrolom". Taj način harmonizacije individualnih i kolektivnih interesa nije, naravno, u skladu sa starim liberalnim načelima koja zagovaraju neometano djelovanje tržišnoga mehanizma i privatnoga poduzetništva. Suprotno Smithovoj pretpostavci da će društveno bogatstvo i opće blagostanje biti automatski rezultat čovjekova nastojanja da maksimizira vlastiti sebičan interes, Myrdalovo je stajalište da jedino društvena kontrola „nevidljive ruke“ tržišta može rezultirati zadovoljenjem, kako individualnih, tako i općih potreba. Po njemu ekonomska ravnoteža i društvena kohezija može biti samo "svjesno stvorena harmonija". Tržišno inducirana koordinacija može biti uspješna samo ako je dopunjena državnim reguliranjem i planskim usmjerivanjem.

Myrdal definira svoje poimanje ekonomskoga planiranja kao „svjesno nastojanje vlade neke zemlje, obično u suradnji sa drugim kolektivnim tijelima, da na racionalan način koordinira javne politike da bi se potpunije i brže postigli željeni ciljevi budućega razvitka, koji su određeni političkim procesom". Kao posljedica povijesne evolucije planiranja i institucionalnih i političkih okolnosti u kojima se to događalo. "Planiranje se razvilo kao pragmatičan i djelomičan, a nikada kao sveobuhvatan i cjeloviti proces... Glavna snaga koja je usmjerivala razvitak u smjeru planiranja bio je sve veći opseg državnoga reguliranja, što je zahtijevalo koordinaciju". A glavni je razlog rastuće državne intervencije u zapadnim zemljama bio slijed međunarodnih ekonomskih kriza u prvoj polovini 20. stoljeća. Osvrćući se na Hayekovo inzistiranje na klasičnom modelu liberalne ekonomije, Myrdal napominje da je glavna premissa toga modela, perfektna konkurencija, odavno iščezla s ekonomske scene. Taj model pretpostavlja da promjene tržišnih cijena obavljaju neprekidno i nesmetano funkciju uspostavljanja ravnoteže, što se više ne događa, jer su pojedina poduzeća (ili skupina

poduzeća) došla u situaciju da dominiraju određenim tržištem i manipuliraju cijenama. Zato se javila potreba da država fiskalnom i monetarnom politikom i drugim mjerama ekonomske i socijalne politike utječe na formiranje dohodaka, cijena i profita, na zaposlenost i gospodarski rast. Sve veći opseg, kompleksnost i međuovisnost mjera državne politike nametali su potrebu ne samo njihove koordinacije, nego i definiranje zajedničkoga konceptualnoga, točnije razvojnoga okvira i cilja jednako kao i predviđanje (projiciranje) glavnih ekonomskih i socijalnih parametara za neko određeno buduće razdoblje.

Važnost razvojnoga planiranja postala je u zapadnim zemljama još veća poslijeratnim usvajanjem koncepta države blagostanja (*Welfare State*), koja je težila punoj zaposlenosti, ubrzanom gospodarskom razvitku, socijalnoj sigurnosti i zaštićenom minimalnom životnom standardu. Myrdal ključnim obilježjem modela države blagostanja smatra nastojanje da se u najvećoj mogućoj mjeri postigne puna zaposlenost i da bi samo ostvarenje toga cilja zahtijevalo ekonomsko planiranje. U tom novom shvaćanju uloge države ne iznenađuje činjenica „da nijedna zemlja nije voljna prihvatiti razinu ekonomske aktivnosti i zaposlenosti određenu automatskim djelovanjem tržišta, banaka i promjenama na međunarodnom tržištu, ili drugim riječima nijedna se zemlja nije voljna odreći interferiranja u funkcioniranje 'slobodne ekonomije' " (Ibid., p. 28). Tako je postepeno "vidljiva ruka" države gotovo neprimjetno preuzela znatan dio posla "nevidljivoj ruci" A. Smitha.

Spontana evolucija sustava za koju se zalagao F.A. Hayek, ističe Myrdal, dovela je suprotno očekivanju do pojave i jačanja državnoga intervencionizma i ekonomskoga planiranja. Hayek se uzalud borio za trajnu prevlast klasične teorije perfekte tržišne konkurencije, koja je idealizirala racionalizam atomiziranih ekonomskih subjekata i u fazi "zrelog" kapitalizma. Svoju kritiku klasične vizije djelovanja tržišta Myrdal je izrazio ovim riječima: "Ekonomija koju je ova teorija zamislila kao idealiziranu racionalizaciju morala je ostati nepromijenjena, da bi spontano djelovanje svih pojedinačnih elemenata rezultiralo u skladu i u ravnoteži. U tome bi idealiziranome društvu sve ekonomske jedinice morale biti male u odnosu na veličnu tržišta, tako da nijedna jedinica svojim djelovanjem ne bi mogla bitno utjecati na tržišna kretanja. Stoga bi tržišne cijene u takvoj situaciji, bez obzira radilo se o prodavatelju ili kupcu, bile nezavisne varijable, tj. dani unjeti potpuno izvan njihove kontrole, kojima se oni u donošenju odluka moraju prilagoditi. Prema pretpostavkama toga modela formiranje bi cijena na slobodnome (perfektnome) tržištu obav-

ljalo neprekidno i nesmetano funkciju uspostavljanja ravnoteže kada bi god došlo do promjene primarnih uvjeta" (Ibid., p. 34). No, takva situacija više nigdje ne postoji, jer su se neke relativno male jedinice udružile u velike cjeline, a neke su se toliko povećale da su došle u poziciju da mogu bitno utjecati na tržište i manipulirati cijenama. Zbog toga je tržište prestalo biti mehanizam uz pomoć kojega cijene obavljaju ulogu signala na osnovi kojih ekonomski akteri donose racionalne poslovne odluke; tržišta su počeli svjesno kontrolirati njegovi najjači akteri. O tome Myrdal (Ibid., p. 32) piše: "Društvo suočeno s takvim neliberalnim trendom postalo bi dezorganizirano ako bi odbilo intervenirati; sve opsežnije mjere ekonomske politike postale su prijeko potrebne da bi se ekonomija spasila od rasula". Zato prema Myrdal-ovom uvjerenju, državnu intervenciju i planiranje nije dobro promatrati kao kolektivno djelovanje kontradiktorno načelima tržišne ekonomije, nego upravo suprotno državna intervencija i planiranje teže zaštititi korektnoga tržišnoga natjecanja uz istovremeno osiguranje vitalnih društvenih interesa.

U uspoređivanju Hayekovih i Myrdalovih oštro suprotstavljenih stavova o planiranju važno je istaknuti da oni govore o dva različita tipa planiranja. Hayek, kritizirajući planiranje kao siguran put u ekonomski, socijalni i politički kolaps, ima u vidu prije svega sovjetsko centralističko i direktivno planiranje (iako se on protivi svakome obliku makroekonomskega planiranja), a Myrdal raspravlja o indikativnom, okvirnom, orijentacionom planiranju kakvo se primjenjuje (točnije kakvo se primjenjivalo do povratka na von Misesovu, Hayekovu i Friedmanovu doktrinu krajem sedamdesetih godina prošloga stoljeća) u zapadnim kapitalističkim zemljama. I Myrdal (Ibid., p. 105) kritizira sovjetsko planiranje, i to ovim riječima: "Planiranje koje je uvedeno poslije revolucije u ovu autokratsku, zaostalu i siromašnu zemlju potpuno je različito od planiranja kakvo se razvilo u bogatim zapadnim zemljama, čija je bit u demokratskom, socijalnom procesu usmjerivanja i usklađivanja ekonomskih aktivnosti u okviru tržišnoga gospodarstva i slobodnoga poduzetništva". Pored sovjetskoga centralističkoga i etatističkoga planiranja i indikativnog tržišno-kapitalističkoga planiranja, Myrdal spominje i treći, najrašireniji tip planiranja, koji primjenjuju gotovo sve zemlje u razvoju (ali ne spominje i četvrti tip planiranja - samoupravno planiranje, kakvo se pokušalo provesti u bivšoj SFR Jugoslaviji).

Među zagovornicima ekonomskoga planiranja bili su mnogi ugledni zapadni ekonomisti. Među prvima treba spomenuti engleskog ekonomis-

ta J. Robbinsa, koji je 1937. ("*Economic Planning and International Order*", London) planiranje definirao kao djelovanje s određenim ciljem, posebno naglašavajući potrebu cjelovitoga planiranja, jer bi parcijalno planiranje pojedinih područja razvojnoga procesa bez njihovoga usklađivanja i sinteze neizbježno dovelo do velikih strukturnih neravnoteža. Godine 1940. njegov kolega W.H. Beveridge u svome je radu "*Full Employment in a Free Society*" predložio novi model državnoga godišnjega budžeta, zasnovanoga na predviđanju ukupnoga gospodarskoga rasta, s time da to predviđanje ne bude prognoziranje spontanijih kretanja, već da država u tim predviđanjima aktivno sudjeluje radi postizanja pune zaposlenosti. Švedski ekonomist L. Svennilson u knjizi "*Economic Planning*" (Uppsala, 1938) objašnjava planiranje kao unaprijed dogovorenu koordinaciju djelovanja države i samostalnih ekonomskih subjekata za neko buduće razdoblje. Potom je američki ekonomist C. Landauer objavio 1944. knjigu "*Theory of National Economic Planning*" u kojoj je predložio model makroekonomskega planiranja nalik modelu koji je nekoliko godina poslije uveden u Francuskoj pod nazivom "*indikativno planiranje*". On je planiranje shvaćao kao metodu državnoga reguliranja radi dopune spontane autoregulacije koju obavlja tržište, i to zato da bi se postiglo optimalno korištenje raspoloživih resursa i da bi se osigurao stabilan ekonomski rast. G. Sirkin u knjizi "*The Visible Hand: The Fundamentals of Economic Planning*" (McGraw Hill, New York, 1968) priznaje djelovanje tržišnoga mehanizma kao glavnoga alokatora resursa, dodjeljujući planiranju dopunsku, korektivnu ulogu. On smatra da je "vidljivu ruku", tj. planiranje, potrebno primijeniti onda kada „nevidljiva ruka“ tržišta zataji u alokaciji resursa.

I francuski ekonomist F. Perroux ("*Les techniques quantitatives de la planification*", Paris, 1965) definira planiranje kao dopunu, a ne kao zamjenu tržišnoga mehanizma. On ističe da je nepostojanje konkurentskih uvjeta na pojedinim segmentima tržišta glavni razlog primjene ekonomskoga planiranja. Ugledni engleski ekonomist R. Stone opravdava potrebu makroekonomskega planiranja istim argumentima kao G. Myrdal: bez sagledanja cjeline i bez dugoročnije perspektive, pojedinačne, nekoordinirane, ad hoc mjere ekonomske politike ne mogu dati očekivane rezultate.

Vjerojatno je najpotpuniji prikaz raznih aspekata makroekonomskega planiranja u uvjetima tržišnoga gospodarstva dao norveški ekonomist L. Johansen u opsežnoj knjizi „*Lectures on Macroeconomic*

Planning" (Amsterdam, 1977). On posebno analizira teorijske, metodološke i institucionalne aspekte makroekonomskoga planiranja s posebnim osvrtom na primjenu teorije igara, teorije odlučivanja, ekonometrijskih modela i metoda planiranja u uvjetima neizvjesnosti.

4. Nova uloga planiranja u uvjetima krize neoliberalnoga kapitalizma

Suvremena kriza neoliberalnoga modela kapitalizma ima više oblika. Jedan je od njih u nepomirljivim sukobu pomame financijske i korporacijske oligarhije za brzim i maksimalnim profitima, s jedne, i prava većine zaposlenoga stanovništva na ekonomski i socijalno opravdan udio u raspodjeli ostvarenoga dohotka, s druge strane. Prema podacima L. Thurrowa (1996), prihodi vodećih menedžera u SAD u 25 godina vladavine **neoliberalne doktrine** povećani su za pet puta, tako da su postali veći od prosječne plaće zaposlenika oko 160 puta, a plaće zaposlenih u istome razdoblju pale su za 11%. O rastućem socijalnom ponoru koje dijeli mali broj povlaštenih i ogromne većine stanovništva još rječitije govori podatak, da 1% stanovnika u SAD posjeduje 40% vrijednosti ukupne privatne imovine (slični odnosi obilježavaju i ostale zemlje u kojima vlada **neoliberalni model kapitalizma**, iako možda ne u tako drastičnoj mjeri). Zbog globalizacije na **neoliberalan** način nezaustavljivi se proces socijalne polarizacije događa u još dramatičnijem obliku na globalnoj razini. To se posebno vidi na primjeru subsaharske Afrike, gdje je broj krajnje siromašnih stanovnika (koji žive s manje od jednoga dolara dnevno) povećan od 217 milijuna u 1990. na 313 milijuna u 2001, a predviđa se da će narasti na 340 milijuna u godini 2015 (Chossoudovski 2006).

Prema tvrdnji J. Hansena (2006), glavnog znanstvenog savjetnika NASA, ako se u narednih 10 godina ne poduzmu radikalne mjere za smanjenje emisije stakleničkih plinova, katastrofalne se ekološke posljedice više neće moći izbjeći. On smatra da dosadašnji pokušaji smanjenja emisije tih plinova nisu uspjeli zbog otpora predstavnika financijskoga i korporacijskoga kapitala, kojima je jedini cilj kratkoročna maksimizacija profita, bez obzira na dugoročne katastrofalne ekološke posljedice. On procjenjuje da bi nastavak funkcioniranja gospodarstva na dosadašnji način uzrokovao do godine 2050. podizanje prosječne globalne temperature za 5%, što bi značilo nepovratan, definitivni ekološki kalaps. Da bi se spriječio taj apokaliptički scenarij, bilo bi potrebno emisiju stakleničkih plinova u SAD

smanjiti za oko 90%, a to bi zahtijevalo revolucionarne promjene, ne samo u proizvodnji energije, nego i u cjelokupnoj strukturi proizvodnje i potrošnje. No taj alternativni strateški scenarij ne bi bilo moguće osmisliti ni ostvariti bez dugoročnoga, cjelovitoga, integralnoga razvojnoga planiranja.

Isto stajalište zastupa i B. McKibben (1990), koji je uvjeren da će se za spas Zemlje od uništenja morati radikalno promijeniti razvojni prioriteti: umjesto sadašnjega fokusiranja razvitka (u skladu s **neoliberalnom doktrinom**) na zadovoljenje interesa skupine visoko razvijenih zemalja i nezasićenoga apetita manjinskoga sloja privilegirana stanovništva za sve većim profitima i bogatstvima, bit će potrebno dati prednost u dugoročnoj razvojnoj strategiji - očuvanju biosfere kao uvjetu opstanka ljudske vrste. A ostvarenje te promjene u razvojnoj strategiji neće biti moguće bez dugoročnoga, integralnoga planiranja, jer spontano djelovanje tržišnih zakona vodi razvitak u potpuno suprotnom smjeru. Tim se stavovima pridružuje J. Green (2007, p. 2): "*Svladavanje ekološke krize traži regulaciju 'nevidljive ruke' slobodnoga tržišta, koja ne mari za dugoročne posljedice, već je usmjerena jedino na povećanje kratkoročnih profita*". Novo razvojno planiranje prema njegovome mišljenju ne smije se ograničiti samo na ekonomsko restrukturiranje koje nameće sprečavanje ekološke katastrofe, već mora sadržati i socijalnu komponentu radi izbjegavanja društvene eksplozije koja će se dogoditi ako se ne smanji jaz koji dijeli bogati dio svijeta i bogate slojeve od marginaliziranih i siromašnih zemalja i slojeva.

Za razliku od ekološkoga planskog imperativa, novu ulogu planiranja R. Bergstone vidi u suvremenim brzim i nepredvidivim tehnološkim i tržišnim promjenama, koje zastupnici neoliberalne doktrine ističu kao dodatni razlog zbog kojega planiranje u današnjim uvjetima nije moguće. No on (2010) misli da upravo ta suvremena ubrzana i nepredvidiva tržišna dinamika traži od korporacija novi, dugoročni, planski pristup formuliranju poslovne politike, ali je vremenski horizont poslovne politike većine poduzeća u uvjetima **neoliberalnoga kapitalizma** veoma kratak, uglavnom se izražuju jednogodišnji operativni planovi, a broj poduzeća koja imaju strateške razvojne planove za višegodišnje razdoblje veoma je ograničen. Dalje smatra da bi sva poduzeća morala svoje kratkoročne, operativne planove dopuniti prediktivnim analizama i projekcijama, koristeći se svim važnim informacijama i prognostičkim metodama, što bi omogućilo anticipiranje mogućih budućih scenarija i da se na toj osnovi

formuliraju alternativne strategije na duži rok i alternativne poslovne politike za srednji i kratki rok. On predlaže da se pri izradi alternativnih dugoročnih strategija i srednjeročnih poslovnih politika uzme u obzir 10-15 ključnih pokazatelja uspješnosti (*key performance indicators*). Predloženi model fleksibilnoga, strateškoga korporacijskoga planiranja uz pomoć alternativnih scenarija, koji se zasnivaju na mogućim promjenama tržišnih, tehnoloških i institucionalnih okolnosti važnih za poslovnu politiku danoga poduzeća, omogućio bi prema njegovome mišljenju brže i uspješnije prilagođavanje poslovanja promijenjenim uvjetima.

Osim težega i sporijega prilagođivanja čestim i neočekivanim promjenama vanjskih uvjeta, usredotočenost na kratkoročnu maksimizaciju profita i s time povezano nepostojanje višegodišnjega planiranja, potiče poduzeće na donošenje odluka koje mogu biti racionalne s kratkoročnoga stajališta, ali štetne za njegov dugoročni prosperitet. Sa kratkoročnoga stajališta ulaganje u obrazovanje radnika, očuvanje stabilnosti njihovoga zaposlenja, povećanje plaća zaposlenika radi njihove veće radne motivacije, ulaganje u razvojno-tehnološka istraživanja i u zaštitu okoliša neće izgledati opravdano ni racionalno, ali će na dugi rok upravo te mjere poslovne politike osigurati u pravilu stabilan i stalni razvitak poduzeća. Dodatni razlog za dugoročno, strateško korporacijsko planiranje jest informatička revolucija i proces proizvodnje zasnovan na mikroelektronici i na umreženim računalima, što sve bitno mijenja ulogu ljudskoga rada, premješajući težište s njegovih fizičkih na mentalne (intelektualne) potencijale. To znači da je u informatičkoj eri umjesto fizički izvježbanoga, discipliniranoga i poslušnoga izvršitelja rutinskih radnih operacija potreban obrazovan, kreativan i motivirani radnik. U vezi s tim potrebno je podsjetiti na tezu M. Castella da je kada se radi o ulozi ljudskoga rada, dugoročna tendencija informatičke revolucije pretvarati najamne radnike u suradnike tj. u partnere, a to ima dalekosežne društvene posljedice.

Nasuprot tome, poduzeće s kratkim vremenskim horizontom poslovne politike nastojat će svakako i što brže smanjiti troškove proizvodnje i tako povećati profit, pored ostaloga, održavajući prava zaposlenika i njihove plaće na što nižoj razini. Za razliku od takve kratkovidne politike, produženje vremenskoga horizonta poslovne politike na 10-15 godina, dakle, uvođenje dugoročnoga, strateškoga planiranja, pokazalo bi da dugoročni prosperitet, osobito u slučaju automatiziranoga i informatizira-

noga poduzeća, ovisi u velikoj mjeri o kvaliteti, učinkovitosti i motiviranosti „ljudskog“ kapitala. A ta bi spoznaja vjerojatno utjecala na promjenu odnosa uprave poduzeća prema zaposlenicima, jer njihovo zadovoljstvo, motiviranost, obrazovanje i sigurnost radnoga mjesta, jednako kao i neki oblik participacije u upravljanju, postaju bitnim faktorom dugoročnoga razvitka. Doktrina P. Sengea (1990) o novoj korporacijskoj poslovnoj filozofiji, koju nameću suvremena znanstvena i tehnološka dostignuća, ističući ključnu ulogu znanja i "ljudskog kapitala", također sadrži u sebi sustavan, holistički i dinamički pristup formuliranju poslovne politike, tj. višegodišnje planiranje. Sengeov novi tip poslovne organizacije ima ciljeve šire od stvaranja profita; za takvu je organizaciju ostvarenje "*viših životnih vrijednosti*", kao što su dobrobit i osobno usavršavanje zaposlenika - jednako važno, ako ne i važnije od ekonomskih i finansijskih rezultata.

Dugoročno i cjelovito promišljanje optimalne korporacijske poslovne politike približilo bi kratkoročne, mikroekonomske kriterije ekonomske učinkovitosti socijalnim i ekološkim interesima šire društvene zajednice. Na taj bi način strateško, dugoročno korporacijsko planiranje moglo pridonijeti prevladavanju patologije *neoliberalnoga modela* i stvaranju društveno odgovorne, moralne varijante kapitalizma - kapitalizma "*s ljudskim licem*", kakvu predlažu S. Young (2003), P. Aburdene (2005) i drugi. Sagledanje svoga djelovanja u širem društvenom kontekstu i u dužem vremenskom horizontu navelo bi, vjerojatno, pojedinačne ekonomske subjekte da svoje individualne i kratkoročne interese prilagode socijalno-tržišno-ekološkom obrascu gospodarsko-društvenog uređenja kakvo je zamislio švicarsko-njemački teolog i filozof H. Kueng (1999). A osmišljena bi dugoročnija perspektiva možda pomogla i širem prihvaćanju ideja N. Chomskog (2003) o "slobodarskom socijalizmu" organiziranome na načelu samoorganizacije i samoupravljanja.

No, da bi strateško planiranje poduzeća bilo uspješno, potreban je opći okvir dugoročnoga ekonomsko-društvenoga razvitka, koji bi sadržao jasno definirane razvojne ciljeve i očekivanu (i poželjnu) dinamiku i strukturu budućega razvitka. Kod toga nije sporno da u uvjetima suvremene iznimno ubrzanе, kompleksne i nepredvidive gospodarske dinamike glavnu alokacijsku i regulacijsku ulogu valja prepustiti mehanizmu tržišta, ali je isto tako neosporno da taj mehanizam prepušten isključivo spontanome djelovanju izaziva nepoželjne i štetne

ekonomske, socijalne i ekološke posljedice i da je zato potrebno društveno regulirati i usmjerivati njegovo funkcioniranje, i to zato da bi se osigurali ekonomska stabilnost i ravnoteža, društvena pravda i kohezija i očuvanje prirode. Samo, da bi intervencija društvene zajednice, tj. države usmjerena na ostvarenje ključnih općedruštvenih interesa koje se ne može prepustiti spontanome djelovanju tržišta bila uspješna, ona se ne može ograničiti na pojedinačne, parcijalne, kratkoročne, ad hoc mjere. Intervencija države mjerama ekonomske politike, zakonima, propisima i drugim metodama može postići željene ciljeve jedino ako je dio cjelovite, koherentne i dugoročnije razvojne strategije, tj. ako se zasniva na srednjoročnom i dugoročnom razvojnom planiranju.

Bitan razlog koji opravdava razvojno planiranje, kako na mikro, tako i na makrorazini jest važnost dužine vremenskoga horizonta u izboru optimalne odluke. Kao što je pokazao prije spomenuti Rabin svojom "*time inconsistent theory*", pojedinac, poduzeće i država više vrednuju današnje od sutrašnjega (tj. budućega) zadovoljenja neke potrebe. A ta prirodna sklonost za što brže zadovoljenje osobnoga, poslovnoga ili društvenoga interesa, tj. kratkoročna optika u donošenju odluka, često dovodi do štetnih posljedica na dugi rok. Zato je za racionalno odlučivanje potrebno sagledati posljedice u dugoročnijoj perspektivi, što u slučaju poduzeća i države znači srednjoročno i dugoročno planiranje razvitka.

Zbog mnogih loših iskustava s razvojnim planiranjem, bilo u ekonomskom, socijalnom ili političkom smislu, važno je odrediti koja bi obilježja moralo imati planiranje u demokratskome društvu sa socijalno-tržišnim gospodarskim modelom. Razvojno bi se planiranje u takvim uvjetima moralo zasnivati na ovim načelima: a) planiranje mora biti holističko, tj. cjelovito, a to znači da obuhvaća, ne samo gospodarske aktivnosti, već i socijalne, institucionalne, demografske, ekološke i druge oblike; b) ono za autonomne gospodarske subjekte mora biti indikativno, pružajući im samo okvir i orijentaciju za samostalno djelovanje (a za državne su organe planski ciljevi i parametri normativni); c) planiranje je budućega razvitka probabilističko, tj. ono se mora zasnivati na nekoliko mogućih scenarija budućega razvitka, anticipirajući promjene u relevantnim vanjskim okolnostima; d) razvojni planovi moraju biti fleksibilni, tj. podložni povremenoj reviziji (u pravilu godišnjoj) u skladu sa stvarnim kretanjima; e) planovi moraju biti koncipirani i pripremljeni na demokratski i participativan način, a to znači da

njihovi ciljevi odražavaju potrebe i interese većine građana i da u njihovoj pripremi sudjeluju na odgovarajući način predstavnici svih interesnih skupina; f) izrada planova mora se zasnivati na sustavnim, stručnim, profesionalnim analitičkim i prognostičkim metodama, a o njima postoje obilna literatura i bogato iskustvo.

Kao što je pokazalo iskustvo mnogih zemalja koje su više desetljeća izrađivale razvojne planove (a osobito francusko iskustvo) priprema je planova, ako se poštuju navedena načela, stručno-tehnički, organizaciono i politički veoma složen, zahtjevan i dugotrajan posao (izrada francuskoga IV plana, 1962-1965 i V plana 1966-1970 trajala je po tri godine). Zbog toga je za sustavno i profesionalno obavljanje tako kompleksnoga i važnoga posla kao što je plan razvitka jedne zemlje potrebna posebna ustanova specijalizirana za makroekonomske analize i projekcije, koja priprema metodologiju i sve stručne analitičke i prognostičke poslove povezane s izradom plana. Pored toga, potrebno je jedno stalno političko, vladino tijelo koje će pratiti izradu plana i njegovo izvršavanje i donositi ključne odluke i preporuke. Pokušaji pripreme razvojnih planova u malo vremena, bez odgovarajuće organizacije i metodologije, bez stručno izrađenih analiza, studija, projekcija i programa, bez konzultacije i sudjelovanja svih važnih stručnih, društvenih, poslovnih i političkih tijela teško mogu preći prag beskorisnih i neuspješnih improvizacija.

6. Suvremeni kritičari neoliberalizma: Thurrow, Soros i Stiglitz

Prevlast Keynesove doktrine u akademskim krugovima i u vođenju gospodarske politike trajala je gotovo 40 godina. Sve do sredine 70-tih godina XX. stoljeća ekonomski je razvitak u SAD i u zapadnoj Europi bio uspješan, ali je OPEC-ovo višestruko povećanje cijena nafte 1973. dovelo do prekida tridesetogodišnjeg zlatnog razdoblja kapitalizma. Drugi naftni šok uslijedio je 1979. L. Thurrow, oštar kritičar *neoliberalne doktrine*, zastupa sasvim neortodoksno stajalište o inflaciji. On smatra da ne postoji negativna korelacija između inflacije i ubrzanog ekonomskog rasta. Kao dokaz za to, on navodi podatak da su neke zemlje, posebno Japan bile veoma uspješne u privrednom razvitku, usprkos visokim stopama inflacije (Mesarić 2001, 995-6) Po njegovu mišljenju, ono što zaustavlja rast nije stopa inflacije, već su to državne mjere namijenjene suzbijanju inflacije restriktivnom monetarnom politikom. Recesija povećava broj nezaposlenih, koji, ostajući

bez dohotka, nemaju nikakve koristi od stabilnosti cijena i tako postaju žrtve monetarističke formule suzbijanja inflacije. On ističe da je životni standard Amerikanaca uvijek ovisio prije svega o proizvodnosti, a ne o stopi inflacije.

Konvencionalna ekonomska znanost, pa i javnost, doživljava inflaciju, kaže Thurow, kao neku vrstu raka, ali samo do trenutka dok nezaposlenost ne počne prebrzo rasti i dok ne dostigne kritičnu točku, što tada postaje ekonomski i društveni problem broj jedan. On smatra da ne postoje empirijski dokazi za tezu da umjerene stope inflacije imaju negativan utjecaj na privredni rast. On misli da negativni efekti inflacije utječu tek onda kada inflacija preraste u hiperinflaciju i kada zbog toga spekulativno poslovanje postaje unosnije od normalnog poslovanja. U prilog toj svojoj tezi on navodi studiju *Bank of England* objavljenu u "*Financial Timesu*" od 18.5.1995. On je obuhvatila 100 zemalja i razdoblje od 30 godina, a pokazala je da u zemljama u kojima je godišnja stopa inflacije bila manja od 10%, ona nije negativno utjecala na privredni rast. Thurow smatra da najviša stopa privrednoga rasta koja se može postići bez inflacije (ili s veoma niskom stopom inflacije, tj. u rasponu od 2%-3% godinje) ne može prijeći 3,5 % godišnje. Prema liberalnoj doktrini slobodnog tržišta, ravnoteža između ponude i potražnje uspostavlja se automatski licitacijom cijena, čime se također osigurava optimalno iskorištavanje resursa. Prema toj je teoriji makroekonomska politika (monetarna i fiskalna) koja vodi povećanju agregatne potražnje radi mobilizacije neiskorištenih resursa nepotrebna i štetna. Bilo kakva intervencija na tržištu radi poboljšanja njegovog učinka nepotrebna je, jer će ono jedino prepušteno samo sebi postići najbolje rezultate. Thurow, međutim, primjećuje da su u stvarnom životu nadnice neelastične prema dolje, tj. da one ne pokazuju tendenciju pada kao reakciju na nezaposlenost.

Iako je tržišni mehanizam nezamjenjiv u svojoj funkciji autoregulacije gospodarskih procesa i u motivaciji gospodarskih subjekata za racionalno poslovanje, njegova ograničenja i nuspojave zahtijevaju, smatra Thurow, korektivnu ulogu države. Jedna od glavnih slabosti tržišnog mehanizma jest da on sužava vremenski horizont u okviru kojeg se donose ekonomske odluke. Druga slabost *laissez-faire* modela jest labilna ekonomska ravnoteža i neizbježnost cikličkih recesija. I na kraju, tendencija je tržišnog mehanizma stvarati disparitet u raspodjeli dohotka. Zaključak je Thurow-a da je zato državna intervencija apsolutno potrebna kako bi se neu-

tralizirali navedeni defekti slobodnog tržišta. On razmatra dobre i loše strane **neoliberalne** varijante kapitalizma. Kao dobre strane on ističe veću slobodu pojedinca kao proizvođača i kao potrošača iz čega proizlaze njegova veća motivacija, inicijativa i kreativnost u procesu ekonomskog i tehnološkog napretka. Ali, sa druge strane, to stvara sklonost pretjeranom individualizmu, egocentrizmu, utilitarizmu, konzumerizmu i zanemarivanju zajedničkih i dugoročnih interesa i vrijednosti, jednako kao i prema porastu neizvjesnosti i nesigurnosti, izazivajući eroziju moralnih načela i degradaciju sustava vrijednosti. Ideologija ultraliberalizma sastoji se u načelu maksimizacije profita i maksimalnog zadovoljenja individualnih preferencija, zanemarujući često kod toga javni interes i moralne norme.

U **neoliberalnom** ekonomskom modelu vlada darvinističko načelo preživljavanja najjačega, a uloga države i javnog sektora nastoji se svesti na minimum. Smatra se da će slobodno tržište i privatno poduzetništvo nesputano državnim miješanjem na najbolji mogući način zadovoljiti sve životne potrebe pojedinca. U nadležnosti države može se ostaviti samo uzak krug glavnih potreba (vojska, policija, sudstvo, školstvo i, djelomično, zdravstvo). Cilj je tako shvaćenog modela maksimalno zadovoljenje individualnih potreba, kod čega se pojedincu ostavlja potpuna sloboda izbora i djelovanja, ako je ono u okviru zakona. U takvoj se situaciji često gube osjećaj i odgovornost za zajedničke interese i ciljeve i za sustav vrijednosti zasnovan na socijalnoj pravdi, solidarnosti i poštenju.

Moto **neoliberalnog modela** jest maksimalno zadovoljenje individualnih preferencija, ne pitajući se često kako nastaju te preferencije i ne praveći razliku između štetnih, loših, egocentričnih ili čak perverzних preferencija, s jedne, i normalnih, humanih i altruističkih preferencija, s druge strane. Pored toga isticanje u prvi plan individualnih preferencija ide često na račun zajedničkih potreba. Thurow ističe da ljudske zajednice mogu na dugi rok biti uspješne samo ako uspostave ravnotežu između individualnih i zajedničkih potreba, a da bi se takva ravnoteža postigla potrebna je aktivna uloga države i drugih predstavnika javnog interesa.

Kritika **neoliberalističke ekonomske doktrine** došla je oko sredine 90-tih godina XX. stoljeća s jednog sasvim neočekivanog mjesta, od G. Sorosa, američkog milijardera, financijskog magnata, filantropa i filozofa (Ibid., s. 999). On smatra da nesputano slobodno tržište tendira stvaranju neravnoteža i da su te neravnoteže kumulativnog karakte-

ra. Vladajući sustav vrijednosti zapadnih društava u posljednjih se 20 godina znatno promijenio prema stanju poslije II svjetskog rata. Sada u tim društvima prevladava magija tržišta i ideologija socijalnog darvinizma. Ako tržište ne bude stavljeno pod kontrolu društva, Zapad će, smatra Soros, doživjeti katastrofu goru od one iz 30-tih godina prošloga stoljeća. Soros zastupa sredinu između dvaju ekstrema: etatizma i nesputane slobode tržišta, koja mora biti regulirana, ali mjere regulacije i kontrole moraju se oslanjati na mehanizam tržišta, neutralizirajući loše posljedice njegovog spontanog djelovanja.

U knjizi "*Globalization and Its Discontents*" (W. W. Norton & Company, New York, 2002), Nobelovac J. Stiglitz podvrgava bespoštednoj kritici tržišni fundamentalizam i **neoliberalnu** globalizaciju. On smatra da tržišni mehanizam, djelujući sam za sebe, ne može osigurati uravnotežen, optimalan i društveno prihvatljiv tok gospodarskih procesa. Tržišni zakoni prepušteni slobodnom, spontanom djelovanju stvaraju prema toj tezi, pored ostalih nedostataka, društveno nepodnošljive disparitete u raspodjeli dohotka, dovode dugoročno do neracionalne alokacije resursa i uzrokuju opasnu i nepopravljivu devastaciju okoliša. On ističe da su danas, kako empirijsko iskustvo, tako i ekonomska teorija uvjerljivo dokazali neodrživost tržišnoga fundamentalizma. Kao glavni razlog koji onemogućuje održiv i optimalan društveno-ekonomski razvitak posebno ističe kratak vremenski horizont na kojem se zasnivaju poslovne odluke, odnosno imperativ kratkoročne maksimizacije profita i cijena dionica koji je apsolutizirala neoliberalna ekonomska doktrina (Mesarić 2007. s. 348).

J. Garten (prema: *Newsweek*, 5. 3. 2007) ističe da je glavno načelo suvremene poslovne politike *Wall Street-a* i općenito korporacijske Amerike „*show-me-the-money-now*“, što znači kratkoročna maksimizacija profita. Stoga je Stiglitz uvjeren da se bez odgovarajućeg državnog usmjerivanja i reguliranja ekonomskih procesa ne može ostvariti održiv i optimalni društveno-ekonomski razvitak, osobito sa stajališta društvene pravde i ekološke ravnoteže. Prema Stiglitz-u rješenje valja tražiti u optimalnoj kombinaciji djelovanja tržišta i državnog intervencionizma, koja će biti različita u različitim fazama razvitka i u različitim okolnostima (Ibid., s. 349). Otvaranje tržišta, ukidanje tržišnih barijera i slobodan protok kapitala, sva ta obilježja globalizacije ne samo da nisu riješila probleme gospodarske nerazvijenosti i siromaštva, nego su ih u mnogo slučajeva pogoršali. Jedno od glavnih premisa neoliberalne globalizacije

i obećanja njezinih protagonista bilo je da će otvaranje državnih granica slobodnoj cirkulaciji roba i kapitala ubrzati opći gospodarski razvitak i povećati opće blagostanje. No podaci jedne studije UN iz 2003. uvjerljivo su pokazali da se ta očekivanja nisu ispunila (UNDP "*Making Global Trade Work for People*", London and Sterling, Va.).

Za Stiglitz-a nije sporno da su zapadne razvijene zemlje, predvođene SAD, stvorile svjetski ekonomski poredak, uključujući aktualni model globalizacije, u skladu sa svojim interesima, a to znači na štetu nerazvijenih zemalja Trećega svijeta. Raspad SSSR-a i Varšavskog pakta omogućio je SAD, kao predvodniku neoliberalne globalizacije, da cijelome svijetu s više ili manje uspjeha nametne ekonomski model koji služi interesima međunarodnoga finansijskoga kapitala i transnacionalnih korporacija. Neizbježna je posljedica takvoga modela globalizacije produbljivanje jaza između malobrojnih dobitnika i ogromnoga broja gubitnika globalizacije. I umjesto da se neodrživost toga modela shvati prije nego što ekonomske i socijalne nejednakosti, suprotnosti i napetosti dostignu kritičnu razinu, radikalni su sljedbenici neoliberalne doktrine odlučili, kako navodi Stiglitz, da postojeću premoć SAD i zapadnog finansijskog i korporacijskog kapitala iskoriste za učvršćivanje i zadržavanje te premoći i hegemonije, ali je problem toga scenarija to što on izaziva sve jače nezadovoljstvo i sve aktivniji otpor, ne samo u zemljama Trećega svijeta, nego i gubitnika globalizacije unutar industrijski razvijenih zemalja Zapada (Ibid., s. 369).

Negativnim posljedicama **neoliberalne** globalizacije znatno su pridonijele i međunarodne finansijske i trgovinske institucije koje su prihvatile **neoliberalnu ideologiju** i koje su postale instrument njezine realizacije. Tu ideologiju, koja ignorira etičke, humane, socijalne i ekološke posljedice ekonomskih odluka, osobito uporno provodi MMF, ističe Stiglitz, koji često zahtijeva od centralnih banaka da svoju djelatnost ograniče na monetarnu stabilnost, bez obzira na dugoročne razvojno-ekonomske i socijalne posljedice. Rezultat je takve politike, doduše, niska inflacija, povoljan i stabilan tečaj domaće valute, ali i nedovoljan ekonomski rast i visoka nezaposlenost. On naglašava da glavni cilj ekonomske i razvojne politike ne bi smio biti suzbijanje inflacije, već to mora biti smanjenje nezaposlenosti, a monetarna je stabilnost poželjna samo ako služi poticanju održivoga ekonomskoga razvitka kao jedinoga trajnoga načina smanjenja nezaposlenosti. S time u vezi često se ističe primjer istočnoazijskih

zemalja, koje nisu prihvatile preporuke Washingtonskog sporazuma i MMF i koje su upravo zato ostvarile iznimno uspješan tehnološki i ekonomski napredak, za razliku od zemalja koje slijede **neoliberalnu** politiku MMF sa često pogubnim ekonomskim i socijalnim posljedicama (Ibid., s. 370).

7. Negativne posljedice neoliberalizma

U pogledu društvenih odnosa informatička je ekonomija obilježena fragmentacijom radne snage, što je u sprezi s **neoliberalnom** ekonomskom politikom doprinijelo jačanju **prevlasti kapitala** nad radom, smanjenom utjecaju sindikata i postepenom **ukidanju „socijalne države“**. Kratkoročni interesi kapitala, t.j. maksimiranje stope profita putem snižavanjem troškova rada pokazali su se važnijim od nastojanja da radnik bude što motiviraniji, zadovoljniji, sigurniji, odgovorniji, obrazovaniji i kreativniji i da se na taj način u punoj mjeri iskoristi golemi potencijal informatičke tehnologije. Težnja za brzim, „instant“ profitom izazvala je još dvije važne posljedice: *prvo*, smanjen je udio ulaganja u realni sektor ekonomije uz istovremeno povećanje plasmana u financijske transakcije, koje su omogućavale sticanje brzih i golemih profita. Sve veći procenat korporativnih profita ostvaruje se u financijskom sektoru (Gowan 2009). Daljnja posljedica neodoljivog nagona za maksimiranjem profita pod svaku cijenu, što je promovirao **neoliberalni** kapitalizam, bilo je masovno premještanje proizvodnih pogona iz razvijenih zemalja u zemlje Trećeg svijeta, gdje je cijena rada i do 10 puta jeftinija, u kojima su porezi znatno niži, zaštita rada slaba ili nepostojeća, a ekološki propisi također labavi ili odsutni. Cilj smjene "mekše" radikalnijom, "tvrđom" varijantom kapitalizma bio je uklanjanje svih prepreka na putu **maksimiranja profita i gomilanja kapitala i bogatstva**, bez obzira na socijalne, moralne i ekološke posljedice. Društveni interesi, koji su u doba prevlasti Keynes-ove doktrine i "*države blagostanja*" imali određenu važnost, sada su pali u drugi plan ili su potpuno zanemareni. Vrhovna društvena vrijednost i najpoželjniji cilj individualnog i društvenog ponašanja postalo je gomilanje novca, profita, kapitala i bogatstva. Taj **novi sustav vrijednosti** prodro je u sve društvene sfere: u obrazovanje, zdravstvo, kulturu i sport. Velike multinacionalne korporacije i financijske ustanove postaju glavni akteri ne samo ekonomske već i društvene i političke scene, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu. Suštinu **neoliberalnog modela** kapitalizma D. Harvey (2003) je ovako definirao: "*To je projekt uspos-*

tave apsolutne moći više klase (klase na vlasti) nametanjem strukturnih mehanizama neoliberalne vlasti i neravnopravnog razvitka svijeta".

Neizbježna posljedica **neoliberalne politike** bilo je ubrzano **socijalno raslojavanje**, odnosno produbljavanja dohodovnog i imovinskog jaza između bogate manjine i većinskog dijela društva. Kako navodi L. Thurrow u prvih 10 godina **neoliberalnog** kapitalizma cjelokupni prirast dohotka stvorenog u tom razdoblju prisvojilo je 20% najbogatijih stanovnika Amerike. No taj podatak ne otkriva dovoljno dotada neviđene razmjere koncentracije bogatstva: naime 2/3 prirasta dohotka pripalo je jednom postotku ukupnog američkog stanovništva, a tih 1% stanovništva raspolagalo je sa više od 40% ukupne vrijednosti privatne imovine. Thurrow spominje još jedan podatak, koji govori o sve većem stupnju **eksploatacije građana** koji žive od svog rada: u razdoblju 1973-1993. realne plaće zaposlenih smanjene su za 11%, dok je društveni proizvod povećan za 29%. Dok su se realne plaće radnika smanjivale, plaće menedžera vrtoglavo su rasle: od 1970. do 1990. povećane su za pet puta dosegnuvši razinu 150 višu od od prosječne plaće. Produbljavanje jaza između vlasnika i upravljača financijskim i korporativnim kapitalom s jedne strane i goleme većine radnog stanovništva navelo je Thurrowa (Ibid.) na zaključak, da je kapitalistička elita u SAD uz potporu Reaganove administracije nagovijestila klasni rat radnicima i da je taj rat dobila. Prema podacima UN 2% najbogatijih stanovnika svijeta posjeduje više od polovine svjetskog bogatstva, a ukupna imovina dolarskih milijardera procijenjena je na 28.000 milijardi \$. Onemogućavanje rada sindikatima (broj sindikalno organiziranih radnika pao je u SAD u 1990-tim godinama na 10% zaposlenih) radnici su ostali gotovo bespomoćni u borbi za svoja prava. Povećani udio kapitala, a pad udjela rada u raspodjeli nacionalnog dohotka je fenomen koji se događa u svim zemljama u kojima vlada neoliberalni kapitalizam. Prema pisanju *Newsweeka* (5.2.2007) udio rada u nacionalnom dohotku u razvijenim zemljama Zapada smanjen je u razdoblju 2001-2005. godine od 56% na 54%, dok je istovremeno udio korporativne dobiti povećan od 10% na 16%.

Proces globalizacije produbio je protivrječnosti kapitalističkog sustava. Premještanje industrijske proizvodnje u zemlje Trećeg svijeta otvorene su nove mogućnosti za povećanje profita i akumulaciju kapitala. **Nametnutom privatizacijom** najprofitabilnija državna poduzeća u nerazvijenim zemljama

dospjela su vlasništvo međunarodnog kapitala, a liberalizacija vanjske trgovine lišila je te zemlje carinske zaštite, bez koje nije provedena industrijalizacija ni jedne sada razvijene zemlje. Globalizacija je bitno ojačala dominaciju međunarodnog kapitala i bogatih zemalja svjetskim gospodarstvom i eksploataciju prirodnih i ljudskih resursa ostatka svijeta. Nepovoljan utjecaj globalizacije na većinu nerazvijenih zemalja otkriva eksplozivan porast njihovog vanjskog duga, koji je od 62 milijardi \$ u 1970. povećan na 2.000 milijardi \$ u 1998, tako da izvozni prihodi tih zemalja jedva pokrivaju dospjele rate otplate vanjskog duga, a od sredine 1980-tih otplata tog duga je veća od ukupnog priliva stranog kapitala. Stoga ne iznenađuje konstatacija iz Izvještaja *World Commission on the Social Dimension of Globalization* iz 2004 (*A Fair Globalization Creating Opportunities for All*), da mnoge zemlje *Trećeg svijeta* nikako ne uspijevaju da se otrgnu iz **začaranog kruga nerazvijenosti i siromaštva**. Zapanjujući je podatak da je 2000. u svijetu umrlo 37 milijuna od gladi, a 826 milijuna trpjelo je od teške ili kronične pothranjenosti, dok su istovremeno financijske rezerve 374 najvećih financijskih korporacija udvostručene za samo četiri godine dosegnuvši iznos od 555 milijardi \$ (*Le Monde*, 6. 9. 2004). Ta će neodrživa kontradikcija današnjeg svijeta prije ili kasnije zahtijevati ili postepenu, reformskim i demokratskim putem provedenu pravedniju preraspodjelu bogatstva, odnosno novi društveni poredak ili će izazvati erupciju socijalnih pobuna.

Raspoloživi podaci upućuju na ovu ocjenu **neoliberalne globalizacije**: a) pravila igre globalizacije prilagođena su interesima ekonomski razvijenih industrijskih zemalja, zbog čega većina siromašnih zemalja postaje sve siromašnija; b) globalizacija daje apsolutnu prednost ekonomskom učinku, zanemarujući socijalne, kulturne i ekološke posljedice; c) međunarodne političke i financijske institucije i multinacionalne korporacije, koje upravljavaju globalizacijom, bitno su smanjile zemljama u razvoju mogućnost samostalnog donošenja odluka ključnih za sudbinu svojih građana, što ukazuje na nedemokratski karakter globalizacije. No, najnepovoljnija posljedica, koja ukazuje na ukupni neuspjeh **neoliberalne** globalizacije, je stalni porast broja stanovnika naše planete koji žive u siromaštvu. Prema definiciji *Svjetske banke* siromašnom se smatra ona osoba koja živi s manje od dva dolara na dan, a krajnje siromaštvo znači preživljavanja s manje od jednog dolara dnevno. Zaprepašujuća je činjenica da u suvremenom svijetu s golemim proizvodnim poten-

cijalima većina stanovništva najsiromašnije regije svijeta, subsaharske Afrike sa gotovo 600 milijuna stanovnika, živi na razini nespojivoj s najnižim civilizacijskim i humanim standardima. M. Chossoudovski (Ibid.) stoga s pravom naziva postojeći model globalizacije "**globalizacijom bijede**". Iznimku od tog općeg pravila čini slučaj Kine (u posljednje vrijeme i Indije), kojoj je globalizacija otvorila svjetska tržišta i time omogućila (pored ostalih povoljnih okolnosti) izuzetno brz ekonomski rast. No slučaj Kine je iznimka koja potvrđuje pravilo: radi se o zemlji s golemim unutrašnjim tržištem, brojnom obrazovanom radnom snagom, dugom i bogatom kulturnom tradicijom, već postojećom industrijskom bazom, odlučnim i stabilnim političkim vođstvom orijentiranom na brz razvoj i modernizaciju kao i učinkovitom i fleksibilnom razvojnom strategijom. U gotovo svim ostalim zemljama *Trećeg svijeta* 2,6 milijardi ljudi (a to je 36% više nego 1981) živi u začaranom krugu bijede i siromaštva.

Financijska i ekonomska kriza, koja je 2008. buknuła u SAD i ubrzo zahvatila čitav svijet, otkrila je na dramatičan način protivrječnosti i slabosti kapitalističkog sustava dovevši ga na rub kolapsa. Iako je kriza izbila svom silinom iznenadno, ona je sazrijevala godinama i bila je neizbježna posljedica neoliberalne ekonomije. Korijeni te krize sežu tri desetljeća unatrag, kad je tzv. *Washingtonskim sporazumom* prihvaćena doktrina M. Friedmana i kad su uklonjene sve barijere maksimalizaciji profita. **Neoliberalni zaokret** u ekonomskoj politici uzrokovao je pogoršanje položaja radnih slojeva, produbljavanje socijalne polarizacije i prevlast financijskog (dobrim dijelom spekulativnog) poslovanja nad realnom ekonomijom. Geneza i metode sanacije aktualne krize **neoliberalnog** kapitalističkog sustava navode na slijedeće zaključke: *prvo*, manjina vlasnika i upravljača financijskim i korporativnim kapitalom prisvaja sve veći dio nacionalnog dohotka ostavljajući sve manji dio većini stanovništva u radnom odnosu, smanjujući tako njegovu kupovnu moć i prisiljavajući ga na sve veće zaduživanje, *drugo*, nekontrolirano tržište (naročito financijsko) i neregulirano gospodarstvo neizbježno uzrokuju strukturne poremećaje i krize, i *treće*, kad se kapitalistički sustav nađe u krizi, od kolapsa ga spašava državna intervencija. Paradoks sanacije krize sastoji se u tome što kapital u vrijeme konjunktura zadržava za sebe sav profit, dok se u vrijeme krize gubitak uz pomoć države prebacuje na čitavo društvo. Zahvaljujući intervenciji države izbjegnut je i ovaj puta

(kao i 1930-tih) kolaps svjetskog kapitalističkog gospodarstva.

Ispravna dijagnoza funkcioniranja kapitalističkog sustava (naročito njegove **neoliberalne** varijante) upućuje na zaključak da se radi samo o palijativnom suzbijanju simptoma njegove patologije, što znači da će se periodičke ekonomske, socijalne (a i političke) krize ponavljati u sve akutnijem obliku, ukoliko se ne uklone dubinski, sistemski uzroci te patologije. Pogledi socijaldemokratske partije Njemačke na neoliberalnu globalizaciju objavljeni su u Memorandumu iz 1998. Tu se ističe kako se "žbog neoliberalne globalizacije poništavaju teško izborna socijalna prava radnog, većinskog dijela stanovništva; kako slobodno tržište pogoduje jakim, dok slabiji postaju gubitnici; kako neoliberalna ekonomija dovodi do povećane koncentracije kapitala i gospodarske moći u rukama malobrojne posjedničke klase i sve veće marginalizacije većinskog radnog stanovništva; kako postojeći oblik globalizacije sužava suverenitet nacionalnih država i ugrožava temelje demokracije... Zato je potreban daljnji razvoj u smjeru socijalno-tržišnog gospodarstva i demokratske kontrole. Potrebna je politika koja će se oduprijeti slobodnom tržištu i težiti usklađivanju i to u globalnim okvirima".

8. Zaključak

Usprkos američkoj, a ubrzo potom i svjetskoj financijskoj i ekonomskoj krizi uzrokovanoj spekulativnim poslovanjem vlasnika financijskoga kapitala, pretežan globalni ideološki i praktičan utjecaj još uvijek ima tzv. čikaška ekonomska škola, koja zagovara **tržišni fundamentalizam**, tj. slobodno djelovanje tržišnoga mehanizma bez značajnoga utjecaja države na smjer i karakter ekonomskodruštvenoga razvitka i, naravno, bez makroekonomskoga, razvojnoga planiranja.

Potreba za ekonomskim planiranjem ne ovisi o institucionalnim i strukturnim razlikama danoga društva (o tome će ovisiti karakter, opseg i metode njegove izrade i primjene), već da na njegovu primjenu bitno utječu vladajući ideološki, doktrinarni stavovi i parcijalni interesi. Veoma su opasne posljedice prevlasti kratkovidnih, egoističnih poriva, koje promovira **neoliberalna doktrina**, nad dugoročnim i općim interesima. Institut državnoga regulisanja može postići željene ciljeve jedino ako je dio cjelovite, koherentne i dugoročnije razvojne strategije, tj. ako se zasniva na razvojnom planiranju.

U **neoliberalnom** ekonomskom modelu vlada darvinističko načelo preživljavanja najjačega, a uloga države i javnog sektora nastoji se svesti na

minimum. **Neoliberalna ideologija** ignorira pogubne etičke, humane, socijalne i ekološke posljedice svog djelovanja izazivajući time veliku opasnost ne samo za održivost dostignutog stupnja ljudske civilizacije, već i za sam njen opstanak. Jedan od razloga za ignoriranje tih posljedica je kratkoročna optika neoliberalne politike, t.j. odsutnost dugoročnog sagledavanja razvojnih tendencija, odnosno strateškog, razvojnog planiranja. Neoliberalni kapitalizam obilježen "tržišnim fundamentalizmom" i ukidanjem državnog pozitivnog reguliranja nužnog za osiguranje ekonomske ravnoteže i socijalne pravde uveden pred tri -četiri desetljeća označio je početak strukturne i kako izgleda terminalne krize kapitalističkog modela. Ta je kriza postala akutnom i očiglednom 2008. zahvaćajući sve aspekte društvene reprodukcije: ekonomiju, politiku, raspodjelu društvenog proizvoda, međunarodne odnose, ekologiju. A njena je vjerojatno najkobnija posljedica urušavanje pozitivnog civilizacijskog sustava vrijednosti time što su humani, socijalni i etički kriteriji podređeni glavnoj opsesiji neoliberalnog kapitalizma: bezobzirnom i neograničenom gomilanju i koncentraciji profita i kapitala. Stoga je sazrijelo vrijeme za intenzivniji intelektualni i politički aktivizam što većeg broja ljudi u cilju promišljanja i ostvarenja novog, civilizacijski višeg, funkcionalnijeg, humanijeg i pravednijeg društvenog modela.

Literatura

Aburdene, P. (2005), *Megatrends 2010: The Rise of Conscious Capitalism*, Charlottesville: Hampton Roads Publishing Company.

A Fair Globalization Creating Opportunities for All (2004), Geneva: International Labour Organization.

Bergstone, R. (2010), „The New Corporate Planning - Complex Business Markets Call for a Dynamic Approach to Resource Allocation", *Information Management Magazine*, May-June.

Chossoudovski, M. (2006), *The Globalization and the New World Order*, Toronto.

Chomsky, N. (2003), *Hegemony or Survival*, New York: Henry Holt & Co.

Christens, G. B. (1993), „What Keynes Really Said to Hayek about Planning", *Challenge*, July-August

Dražković, V. i dr. (2010), *Globalizacija u ogledalu razvoja, krize i medija*, Podgorica: Elit.

_____ (2010a), „The Real Institutionalization as a Condition of the Efficient Economic Politics and Economic Development of the See

States", *Facing the Future of South East Europe*, Zagreb: Croatian Institute of Finance and Accounting.

_____ (2011), „The Real Institutionalization as a Condition of the Efficient Economic Politics and Economic Development”, *Montenegrin Journal of Economics* Vol 7, N° 1, 5-20.

Galbraith, J. K. (1977), *The Age of Uncertainty*, Boston: Houghton Mifflin Company.

Gowan, P. (2009), „Crisis in the Heartland“, *New Left Review*, N° 65.

Green, J. (2007), *The Coming of the Environmental Crisis: The Failure of the Free Market and the Fear of the Carbon Dictatorship*, New Orleans.

Hansen, J. (2006), *Threat to the Planet*, New York: Review of Books.

Harvey, D. (2003), *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press

Hayek, F.A. (1948), *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, Chicago.

_____ (1945), „The Nature and the History of the Problem", in: F.A. Hayek *Collectivist Economic Planning: Critical Studies on the Possibilities of the Socialism*, London: George Routledge and Sons.

_____ (1967), „The Results of Human Action but not of Human Design", in: F.A. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago: The University of Chicago Press.

_____ (1997), „Freedom and the Economic System", in: B. Caldwell (ed.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, Vol. 10, Chicago: University of Minnesota Press.

Kueng, H. (1999), *Denkwege*, Muenchen: Piper Verlag GmbH.

Lange, O., Taylor, F. (1938), *On the Economic Theory of Socialism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

McKibben, B. (1990), *The End of Nature*, Blumsberry Publishing.

Mesarić, M. (2001), „Uloga države u tržišnom gospodarstvu s osvrtom na aktualno stanje u Hrvatskoj“, *Ekonomski pregled* 52 (9-10), 985-1033.

_____ (2007), „Kako promijeniti model globalizacije da ona služi dobrobiti čovječanstva i napretku ljudske civilizacije – analiza Josepha Stiglitz“, *Ekonomski pregled* 58 (5-6), 347-385.

_____ (2010), "Kruži li bauk socijalizma ponovno Evropom i svijetom? (Je li socijalizam alternativa neoliberalnom kapitalizmu?)", *Montenegrin Journal of Economics* Vol. 6, N° 12, 5-28.

_____ (2011), "Planiranje društveno-ekonomskog razvitka - uvjet prevladavanja civilizacijske krize izazvane neoliberalnim modelom kapitalizma", *Ekonomski pregled*, 62 (7-8) 443-480.

Myrdal, G. (1967), *Beyond Welfare State: Economic Planning and its International Implications*, New York: Yale University Press.

Nadeau, R. (2003), *The Evolution of the Market Process: Austrian and Swedish Economy*, London: Routledge.

Senge, P. (1990), *The Fifth Discipline - The Art and Practice of Learning Organization*, Random House Inc.

Thurrow, L. (1996), *The Future of Capitalism: How Today Forces Shape Tomorrow's World*, New York: Morrow.

Von Mises, L. (1954), *Socialism*, Jonathan Copi.

_____ (1935), „Economic Calculation in Socialist Commonwealth", in: F.A. Hayek (ed.) *Collectivist Economic Planning*, London: Routledge.

_____ (1949), *Human Action*, Yale University Press.

Young, S. (2003), *Moral Capitalism: Reconciling Private Interest with Public Goods*, San Francisco: Berret Kohler Publishing.

